

gen van hemelingen, aardbewoners en hellegeesten, en elke tong zou belijden tot eer van God de Vader: Jezus Christus is de Heer' (2, 3-11).

Ongehoord wat hier gezegd wordt: dat Gods Zoon zijn eeuwige zichzelf-zijn niet, als iets dat men zich ten onrechte heeft toegëigend, met angst en geweld heeft vastgehouden, maar zich 'ontledigd' — scherper gezegd: 'vernietigd', het zichzelf-zijn prijsgegeven heeft, doordat Hij, de absolute Heer, zich tot 'diens knecht', tot zeer gebonden mens maakte, en wel in de bitterste ernst, tot in de dood die misdadigers moesten ondergaan, aan het kruis. Hieruit evenwel is voor Hem de nieuwe 'naam', de naam van de 'Christus', van de zeventiende eeuw, ontstaan die boven al het geschapene troont, en dit gebeuren is eeuwige eer voor God de Vader.

Onuitsprekelijk mysterie dat God zoiets doet: kán doen en toch God blijft. Dat ons geopenbaard wordt dat God zo is; dat het voor Hem heerlijkheid is, zo te doen. Een god, die anders zou zijn, anders gezind, tot iets anders bereid, bestaat niet. Dat zou, volgens een woord van Pascal, een 'god der filosofen' zijn; een godsídee waarmee de mens zijn eigen gevangen-zijn in het eigen Ik zou trachten te rechtvaardigen.

God is de souverain-onzelfzuchtige — en elke echte onzelfzuchtigheid van de mens is in verre afglans een weerspiegeling van Zijn mysterie.

INKEER

Een woord dat in de godsdienstig-ethische taal van het verleden veel gebruikt werd, maar in de nieuwere tijd slechts zelden voorkwam, is het woord inkeer. Dat wat ermee bedoeld wordt, wordt in onze tijd weer duidelijker aangevoeld, en het zijn vooral psychiaters en opvoeders die de betekenis ervan beginnen te zien. De gedachten van deze meditatie zullen dan ook al heel wat aanknopingspunten vinden.

Om beter te begrijpen wat het betekent, willen we ons voor de geest halen hoe ons bestaan in elkaar zit. Het richt zich namelijk naar twee polen — verwant met die waarover gesproken wordt in het hoofdstuk over zwijgen en spreken. De eerste is de innerlijkheid van de mens, zijn kern. Wat deze 'kern' is, is niet gemakkelijk te zeggen; maar ieder die vanuit zichzelf dit woord uitspreekt, weet wat hij ermee bedoelt: het relatiepunt naar binnen toe; datgene wat maakt dat zijn krachten, zijn eigenschappen, zijn gezindheden en handelingen geen wirwar, maar een eenheid vormen.

Dit is de ene pool; de andere is het verband van de dingen buiten, van de gebeurtenissen, toestanden, be-trekkingsen; de andere mensen, zoals zij leven en wat zij doen, de geschiedenis — kortom, de wereld, voor zover bij het individu de kracht van het overzien, het vermogen van beleven in betrekking staat tot de wereld.

Tussen deze twee polen, de kern in mij en de wereld om mij heen, speelt mijn leven zich af. Voortdurend ga ik uit naar de dingen, neem waar, vat, neem in bezit, vorm, orden. Dan keer ik terug in mijn innerlijk en daar vraag ik me af: wat is dit? waarom is dit ding zo? op welk ander ding lijkt het en waarin verschilt

Ch. De Geest

het ervan? waarin bestaat het wezen ervan? Hierin, in de kennis, komt pas tot voleinding wat ik buiten ervaren heb.

Als ik iets wil doen, werk ik niet zo maar in het wilde weg, maar overleg: wat is hier doelmatig? wat eist de situatie? Ik beslis, en pas zo krijg ik 'buiten' richting en orde voor mijn handelen.

Heb ik dan gehandeld, dan bezin ik me weer en onderzoek: was alles in orde? heb ik de betrokken mens recht laten wedervaren? heb ik mijn plicht gedaan?

Dit alles is vereenvoudigd gezegd. Het 'naar buiten' en 'terug', en weer 'naar buiten' en nogmaals 'terug' voltrekt zich niet slechts eenmaal, maar ontelbare malen; is een voortdurend gebeurend spel van de acten, waaruit het dagelijks leven zich vormt.

Beide gebieden staan dus in relatie tot elkaar. Wat buiten gebeurt, wordt van binnen uit geleid en beoordeeld; het innerlijke wordt van buiten af opgeroepen, gewekt, gevoed. Als wij ons afvragen welke mens in dit opzicht als welgeschapen beschouwd moet worden, dan luidt het antwoord: degene in wiens leven deze twee polen in de juiste verhouding tot uitwerking komen; die zich niet buiten verliest, noch zich binnen inspint; in wiens leven veeleer deze twee gebieden in evenwicht elkaar wederzijds bepalen en voleinden.

In onze gemiddelde werkelijkheid echter is het anders. Daarin hebben de dingen van het uiterlijke leven een geweldige overmacht. De menigte van hun gedaanten; de indringendheid van hun eigenschappen; de taken die ze ons stellen; hun waarde die de begeerte wekt; hun gevaarlijkheid die angst inboezemt — dit alles is zo sterk dat het overwicht krijgt en ons leven naar buiten trekt. Zo ontstaat de 'naar buiten gekeerde'

mens, wiens innerlijk zwak is en steeds zwakker wordt.

Nu was dit, over het geheel gezien, reeds lang het geval; degenen die bezorgd zijn voor de diepere vorming van de mens, hebben steeds gewaarschuwd. Toch wordt thans de toestand bijzonder gevaarlijk, omdat de prikkels die op de mens afkomen, zo sterk en veelsoortig zijn geworden en het steeds meer worden. De mens staat steeds meer in het gewoel; en niet slechts in ordeningen die hem opvangen, maar in verregaande mate in een chaos die hij niet kan overzien. Ook is de 'publiek-making' van het bestaan op een beangstigende manier versterkt: steeds sneller en vollediger wordt het gebeurende gemeld, zo direct, dat men geneigd is te zeggen dat het bericht behoort tot het gebeuren; dat het gebeuren zich van meet af aan voltrekt voor de lenzen en microfoons van de verslaggevers. De openbaarheid dringt steeds meedogenlozer binnen in het persoonlijke leven, zodat het privé-terrein zienderogen verdwijnt. De omgrenzingen van het levensproces worden als glas, en de mensen bewegen zich daarachter als vissen in het aquarium, die men in al hun doen en van alle kanten kan bekijken.

Het is gewoonweg een symbool, dat het moderne huis zo weinig muren heeft: de mens leeft, terwijl hij binnen is, direct buiten en meent dat hij hierdoor vrij wordt. In waarheid vervluchtigt de innerlijke wereld. En alsof dit nog niet genoeg was, wordt de uiterlijke wereld nog uitdrukkelijker binnengehaald. We kennen immers de woningen waar het nooit rustig wordt, omdat de radio altijd door lawaai maakt of de televisie op de uren, waarin de mens bij zichzelf zou moeten zijn, de sensatie van het wereldgebeuren naar binnen brengt.

Hier ontstaat de mens die geen levende kern meer heeft. Voortdurend loopt het levensgebeuren door hem

heen en uit hem weg. Hij voelt zich benauwd als hij in zijn kamer is; altijd moet hij weg. Hij speelt het niet klaar, alleen te zijn; altijd moeten er mensen bij hem komen. De avond stil doorbrengen met een boek, zou hem verkwisting lijken, omdat hij altijd 'iets moet ondernemen'. Zelfs de uitnodiging om oog in oog met zichzelf zijn eigen leven — ontmoetingen, handelingen, verantwoordelijkheden, gezindheden — te overdenken, zou hem in verlegenheid brengen; hij zou niet weten hoe hij dat moest aanpakken, want na heel korte bezinning zou hij aan zichzelf ontglijpen. Als het niet nog erger is — en hij namelijk zichzelf helemaal niet wil zien.

Het leven van zo'n mens lost zich op in reacties naar buiten. Hij staat nergens, maar wordt door duizenden invloeden rondgeslingerd. Hij heeft geen overtuiging, maar meningen die hem uit krant en radio zijn toegeloeid. Hij handelt niet vanuit innerlijk initiatief, maar zoals voortkomt uit de impulsen die hem van buiten af raken.

Dit heeft een speciale betekenis in het godsdienstig leven. Wat vormt de kern van alle vroomheid? Het besef van Gods werkelijkheid; dat Hij 'is', levend hier is, werkt, heerst, bestuurt.

Dit ontwikkelt zich dan verder en groeit tot het besef dat eigenlijk God alleen oorspronkelijk en uit zichzelf reëel is, al het eindige echter slechts 'door Hem' en 'voor Hem'; dat Hij alleen soeverein, creatief werkt en heerst, wij echter slechts in Hem kunnen werken. Vroomheid betekent: leven onder Zijn ogen.

Maar meer nog: vroom zijn betekent: in gesprek staan met God. Dus vooral Hem aanspreken. Maar tot wat spreekt men in waarheid, als men God aanspreekt?

Meestal tot een mist — of slechts voor zichzelf uit, zonder het besef van een 'Gij'. Als ik met een mens spreek, zoek ik met mijn ogen de zijne, neem contact op met zijn gelaatsuitdrukking, zodat ik weet dat mijn woord zijn gezicht bereikt; daar doorheen dringt in dat wat het uitdrukt: zijn geest die denkt, zijn hart dat gezind is, zijn persoon die existeert. In zijn gezicht heb ik contact met de toewending die zich daarin uitdrukt: hemzelf. Voor het toespreken van God staat in de psalmen de uitdrukking: 'Gods aangezicht zoeken', spreken tot het gelaat van God. Maar wanneer gebeurt dit?

Vroom-zijn betekent: 'Gods aangezicht zoeken'; leven naar Zijn gelaat toe. Zo ligt het in de zin van de schepping, zoals Augustinus gezegd heeft: 'Naar U toe, o God, hebt U ons geschapen' (Belijdenissen I, 1, 1).

Maar dit kan ik alleen, als ik bij mezelf thuis ben, macht heb over mijn Ik; als de innerlijke ruimte open, het tegenover-staan duidelijk wordt — of minstens duidelijk wordt dat ik mij daarop richt. In het buiten, waarin ik mij meestal bevindt; in de drukte die door mij heen stroomt, wordt God om zo te zeggen uitgeveegd. De vele beelden van de dingen, de vele gezichten van de mensen maken dat het gelaat van God — dit mysterievolle, dat iedereen kent die met God omgaat — niet duidelijk kan worden.

Tot zover echter is het nog pas een zich-richten van de mens, nog geen gesprek. Daartoe behoort ook de andere stem, de stem van God. Ja — en hiermee zetten we de zaak pas recht — deze is het eerste. Want wij kunnen God slechts toespreken, als Hij zich laat toespreken; kunnen slechts het woord tot Hem zeggen, als Hij het in ons losmaakt.

Maar hoe spreekt God in ons? En hoe geeft Hij ons,

zijn woord te verstaan en te antwoorden met het onze? Zijn spreken en ons horen en antwoorden noemen wij 'geweten'. Daarmee is het wonderlijk gesteld. Voortdurend worden wij geraakt door de oproep die 'het goede' tot ons richt, het juiste, dat wat waard is te zijn, en behoort te zijn. Dit goede is allesomvattend en tegelijk heel eenvoudig. Voortdurend dringt het aan: 'doe mij.. realiseer mij.. draag mij de wereld in, opdat het rijk van het goede ontstaat.' Hierop antwoordt een stem in onze kern, het geweten — laten we aannemen dat het zo antwoordt! —: 'Ja ik wil; maar hoe moet ik het doen?' En daarop volgt om zo te zeggen een zwijgen, want het goede is zó oneindig aan inhoud en tegelijk eenvoudig van vorm, dat het niet eenvoudigweg 'gedaan' kan worden.

Dan echter vormt zich de 'situatie'; heeft zich mischien reeds gevormd en wacht. Daarmee is het zo gesteld: voortdurend stroomt het gebeuren van de tijdelijkheid om mij heen. Telkens opnieuw echter voegen zich dingen, betrekkingen, gebeurtenissen samen tot een beeld: deze kamer, deze mens, dit gesprek, deze nood — en ik daartegenover. In dit beeld concretiseert zich het goede als dat wat nu en hier vereist is. Het wendt zich tot mij, kijkt me aan, doet een beroep op mij: 'doe dit, nu, hier!' En het 'geweten' is het vermogen om de oproep waar te nemen, te begrijpen en te beslissen: 'ja, ik wil!'

Men kan dit geheel zuiver ethisch opvatten. Dan betekent het het bewustzijn dat men altijd onder de zedelijke verplichting staat, en dat men de concrete zin van deze verplichting telkens kent uit de concrete situatie. De kern van heel dit verband is echter de religieuze verhouding. Want 'het goede' is uiteindelijk God, zijn heiligheid; en de eis om het goede te realiseren in de wereld, is Zijn stem. Van mij verlangt Hij,

dat ik het rijk van het goede, Zijn rijk, in de wereld realiseer, daar waar ik sta, van uur tot uur, vanuit de situatie die immers voortdurend door Hem, zijn heersers en leiders, door zijn voorzienigheid om mij heen ontstaat.

De 'feeling' voor deze voortdurende aansporing door het goede; het vermogen om het moment te begrijpen als de verduidelijking van het bevel van het goede en als de gegeven voorwaarde voor de realisering ervan; deze realisering enerzijds aan te vatten in de bereidheid van echte gehoorzaamheid, anderzijds in het vrouwen van zelf-interpretatie en zelf-vorming — dit alles is slechts mogelijk vanuit een innerlijke houding die aandacht, bereidheid, dus een hoe dan ook voltrokken 'staan vóór God' betekent, en dat is de 'inkeer'. Slechts een ingekeerde mens begrijpt het 'uur'; of het nu een grote betekenis heeft — het grootste was dat waarvan het Nieuwe Testament zegt: 'de tijd is vervuld' (Mc 1, 15) — of een eenvoudiger betekenis, bij voorbeeld dat een beslissing waarvan veel afhangt, goed genomen wordt; of zelfs de meest alledaagse betekenis, die zegt dat elk uur in het leven zijn betekenis heeft voor het Rijk Gods.. Dit alles is slechts mogelijk door een innerlijke houding, die inkeer heet.

Van hieruit gaat de gedachte verder: heel de existentie van de mens voltrekt zich in de ik-jij-relatie tussen God en hem.

De dingen zijn door Gods bevel geschapen: 'Hij gebod, en ze waren er', zegt de psalm over de hemellichamen, en ze bestaan door dit bevel, dat hen in wezen en werkelijkheid houdt. Bij de mens is het anders. Het scheppingsverhaal drukt het bijzondere van de manier waarop hij geschapen werd, uit met het wonderbare beeld dat God zich buigt over de tot lichaams-

gestalte gevormde aarde en er het levenscheppende element inblaast. Hiermee wordt gezegd, dat de mens niet als soort, maar als individu staat in de relatie van het geschapen-zijn; als individu door God bedoeld is. God schept hem in de ik-jij-verhouding tot Hemzelf. Het leven van de mens voltrekt zich dan ook in een voortdurend gesprek. Door alles wat er met hem gebeurt — en ook door elke beweging van zijn eigen leven, spreekt God tot hem. De gelovige houding kan men gewoonweg zó uitdrukken, dat de mens leert dit gesprek te voeren. Dat hij alles wat hem overkomt en wat hij doet, inbrengt in dit gesprek; het van God uit begrijpt en naar God toe realiseert.

Maar hoe zal dit mogelijk zijn, als de mens in een voortdurende verstrooiing leeft? Voortdurend naar buiten, naar links en rechts getrokken wordt door de indrukken die op hem toekomen? Hij kan dit existieren in het gesprek immers slechts voltrekken, als de kern in hem levend is; als hij attent is, luisterend, 'horend' op een manier die in daad overgaat, namelijk 'gehoorzamend', gehoorzaam. Werkelijk, de mens voltrekt de fundamentele wijze van zijn bestaan slechts in de mate waarin hij ingekeerd is.

Wat gezegd werd over de ik-jij-verhouding tot God, geldt op meer gematigde wijze ook ten opzichte van de andere mens.

Sinds enige tijd wordt nadrukkelijk gezegd, dat ons leven berust op een voortdurende realisering van de ik-jij-verhouding tot de ander. Men wordt zich ervan bewust, dat het grote gevaar van onze tijd van massa's en machines hierin bestaat, dat er van de mens een zaak gemaakt wordt. Onze aandacht wordt erop gevestigd, dat de act om een mens te kennen zich anders voltrekt dan als het om een ding gaat. Bij het ding zeg

ik: 'dat daar' — bij de mens: 'jij daar'. Hierin gaat de betekenis open van dat wat 'persoon' heet: van het wezen dat in eigen vrijheid geplaast is. Alsook hoe uit de ik-jij-verhouding het juiste gedrag ten opzichte van de andere mens voortkomt: de eerbied, de trouw, de liefde.

Dit is echter slechts mogelijk vanuit een inkeer. De mens zonder inkeer gaat met de mens om zoals met dingen. Hij telt ze; rangschikt ze onder trefwoorden; gebruikt hen voor doeleinden en misbruikt hen. Pas als de specifieke innerlijke waakzaamheid, de gerichte aandacht ontstaat die wij inkeer noemen, wordt het mogelijk de mens tegemoet te treden als mens. Doch het gevaar dat men dit niet doet, en vandaar de noodzaak om hier een taak te zien, groeit naarmate het aantal mensen toeneemt en, daarmee samenhangend, ons leven bepaald wordt door machines die immers dat wat zij hanteren, als zaak behandelen.

Maar we moeten nog verder gaan. Zelfs het werk van de mens — voorzichtiger gezegd: het hogere werk — kan slechts vanuit een inkeer begrepen worden. Hoe zal men een kunstwerk in zijn karakteristieke wezen vatten, tenzij zó, dat er tegenover dit kunstwerk een soort afglans van de ik-jij-relatie ontstaat? Waardoor verschilt de manier waarop een werkelijk begrijpende mens met een kunstwerk binnengaat in de eenheid van het artistieke ervaren, van de wijze waarop een handelaar het taxeert op zijn marktwaarde? Kennelijk toch in een toewending, een eerbied die slechts vanuit de inkeer mogelijk wordt.

Dit kost evenwel moeite. Men hoeft maar eens te observeren, op welke wijze de mensen zich gedragen bij een tentoonstelling of in een concertzaal. De meesten komen helemaal niet in de echte relatie, maar

maken van het werk een ding; men ziet dit hieraan, hoe snel zij overgaan in de houding van de criticus, vergelijken en taxeren, maar dat wil zeggen: het kunstwerk als object nemen.

Ook hier is dus inkeer nodig, en men ziet het aan het gezicht van de toeschouwer of luisteraar, of hij daartoe bereid en in staat is.

Ja men zou nog een stap verder moeten gaan en zeggen, dat ook de natuur slechts overeenkomstig haar wezen tegemoet wordt getreden door degene die haar vanuit een hoe dan ook ingekeerd innerlijk tegemoet treedt. Waardoor verschilt de blik van een mens die een boom opvat als het mysterie van het stille, aan één plaats gebonden leven dat de diepte van de aarde, de wijldheid van de ruimte en de hoogte van de hemel met elkaar verbindt, van de blik van de houtvester die bekijkt of de boom omgehakt kan worden, of van de blik van de houthandelaar, die de verkoopwaarde ervan berekent?

Hetzelfde zou men in de grond van de zaak kunnen zeggen over elk natuuring. En het grootste gevaar van onze tijd met zijn massatoerisme en verzakelijke amusementsbedrijf ligt toch wel hierin, dat deze houding steeds zeldzamer wordt.

Laten we nogmaals een gedachte naar voren halen die we in het begin van deze meditatie overwogen hebben: de deugd van inkeer betekent, dat het een mens door aanleg, opvoeding en ervaring duidelijk is geworden, hoe het leven zich afspeelt tussen het innerlijk van de persoonlijkheid en het 'buiten' van de wereld, tussen de diepe kern en de brede totaliteit. Dat hij de verstrooiing en veruiterlijking, waarover we spraken, ernstigermate overwonnen heeft en geleerd heeft de kern vrij en effectief te maken.

Deze taak heeft in alle tijden mensen ertoe gebracht, een eigen, zeer strenge levensvorm op te bouwen: die van kluisenaar en monnik. Beide begrippen betekenen etymologisch hetzelfde: namelijk de mens die bereid is het eigenlijke te vinden. Dermate vastberaden, dat hij alleen maar het eigenlijke wil; hij gaat dan ook van al het andere weg en keert zich geheel naar het 'innerlijke rijk' — ofwel als kluisenaar, dat wil zeggen als iemand die ook uiterlijk alleen woont, ofwel als monnik, die wel met anderen samenwoont, maar in een gemeenschap waarvan de ordening erop gemaakt is om toch zoveel mogelijk alleen-zijn te garanderen. Hij haalt zijn aandacht, zijn neigingen en krachten terug uit de wijldheid van de wereld en concentreert ze in het innerlijk. Hij richt zijn aandacht steeds vaster op God, zoals Hij in het innerlijk woont, en gewent zich eraan, voor Zijn aangezicht te staan, naar Zijn woord te luisteren.

Wij kunnen dit niet, want wij leven in de wereld en hebben onze taak; staan in velerlei verbondenheden en weten ons daaraan verplicht. Maar wij moeten ook thuis raken in het innerlijk, anders zijn wij 'verstrooide mensen'.

Dit gaat niet zonder inspanning, ernstige en volhardende oefening; niet zonder ascese. Dit woord — we hebben er al over gesproken — betekent oorspronkelijk niets anders dan 'oefening'. Maar oefening betekent, dat wij een sluimerende kracht wakken; een valse gewoonte afbreken en de juiste vormen, en zo verder.

Ik ga bij voorbeeld niet uit, ofschoon dat aantrekkelijk voor mij is, maar blijf thuis en probeer 'tot mezelf te komen', met rustig werk, een boek, of ook eerlijk nadenken. En dat zonder gekunsteldheid of speelsigheid, maar zuiver en serieus. Maar als het thuis niet

stil wordt, of ik geen eigen kamer heb, dan ga ik naar een kerk, ga zitten en ben daar met mezelf alleen. . . Of: ik laat niet toe dat de spektakelkast, het radiotoestel, mij met zijn geschreeuw en lawaai de stilte verstoort, maar zet het af. Bied weerstand aan de drang om de televisie aan te zetten en er dan urenlang aan overgeleverd te zijn, maar lees iets verstandigs. Voor de geïllustreerde bladen, deze opeenhopingen van sensatie, indiscretie en schaaamteloosheid geldt hetzelfde: ik weiger erdoor in beslag genomen te worden, al was het maar voor een kwartier. . . Als ik op straat loop, komen alle prikkels van deze tijd op mij aandringen, het verkeer, het lawaai, de mensen, de reclames, de etalages. Van alle kanten wordt er naar mij geroepen, aan mij getrokken; word ik van mezelf weggehaald. Wat een belangrijke oefening, hieraan weerstand te bieden; zich niet uiteen te laten scheuren; rustig en bij zichzelf te blijven — en zo verder.

Aldoor wil de mens — en heel bijzonder de moderne mens — naar anderen gaan, praten, horen, meemaken. Aldoor wil hij iets zien, aldoor moet er iets gebeuren. Op het ziekelijke af wil hij dit, en als hij het niet heeft, wordt hij onrustig en jaagt het hem naar buiten. Wie ingezien heeft welk een kostbaar goed de ingekeertheid is, moet dit overwinnen — bescheidener gezegd: steeds meer trachten te overwinnen. Het is werkelijk een ziekte; en ziekten overwinnen is moeilijk, omdat de drang is doorgedrongen in de zenuwen. Het duurt lang voordat de aandrang wegblijft, maar hij kan binnen bepaalde grenzen gebracht worden.

Tevens echter moet ook het positieve gebeuren: het houvast-krijgen in de innerlijke wereld, het tot-zich-zelf-komen, de onafhankelijkheid van binnen uit. . . De lezer moge dit alles niet opvatten als een zedepreek,

maar realistisch, als gezegd vanuit de ervaring; als wegwijzer naar een leven dat de moeite waard is. Want de verstrooiing, het voortdurend buiten-zijn maakt toch wel leeg. Als men zich tracht in te denken, waar deze stukgereden leefwijze op uit zal draaien, komt men op de gedachte dat het einde een reddeloze vervalving moet zijn, onderbroken door uitbarstingen van vertwijfeld ongeduld. . . Dus moet men zich daartegen te weer stellen, om wille van het leven, opdat het zijn zin behoudt.

Dit kan slechts zo gebeuren, dat ik mij telkens weer onderzoek: hoe was dit vandaag? heb ik mezelf in bezit gehad? of was ik alleen maar opgejaagd? is mijn leven misschien zo, dat ik helemaal niet meer tot mezelf kan komen? En dit in ernst; niet met de oneerlijke resignatie die het opgeeft, omdat ze het in de grond van de zaak helemaal niet anders wil hebben.

Vervolgens, en vooral: Gods aangezicht zoeken. Realiseren wat de grondwaarheid van mijn bestaan is: God is de eeuwig-zijnde, de enige die uit zichzelf levend is. Hij is hier. Hij is 'degene die hier is'. Maar ik ben door Hem, ben hier vóór Hem; ben slechts mijzelf, omdat Hij mij wil. . .

Dit 'Hij en ik. . . ik vóór Hem. . . ik door Hem'; dit luisteren naar zijn woord; dit zoeken en spreken: 'U, God' — dat maakt het innerlijk levend en stevig.

Zo'n innerlijkheid is het tegenwicht tegen de massa der dingen, de menigte der mensen en het gedoe van het uiterlijke gebeuren; tegen publiciteit, mode en reclame. . . Ze is ook — op grond van de ervaringen van de laatste halve eeuw moeten wij dit met nadruk zeggen — het enige echte tegenwicht tegen de gewelddadigheid van de staat. Van de moderne, gerationaliseerde, getechniseerde staat, die altijd in het gevaar ver-

keert, een massa-staat en als zodanig totalitair te worden, en die de mens, om hem te kunnen beheersen, ikloos moet maken, hem van zijn innerlijkheid moet beroven.

De openbaring zegt ons, dat de mens Gods evenbeeld is — dus God is het oerbeeld van de mens, en vanuit diens wezen gaat er voor ons, op de wijze die aan zo'n gedachtengang gesteld is, een weg open naar Hem. Wij mogen dan ook zeggen, dat Hij op volmaakte wijze in zichzelf gekeerd is; geheel één met zichzelf; geheel zichzelf gewaar wordend; zichzelf geheel doorlevend, doorvoelend, kennend.

In de geschiedenis van de westerse metafysica bestaat een poging om dichtertot het wezen van de geest te komen, die zegt: een zijnde is des te hoger in rang, naarmate het rijker en tegelijk enkelvoudiger is. De geest is op beslissende wijze enkelvoudig, omdat hij niet gedeeld kan worden; maar hij wordt onderverdeeld door zijn diverse acten en hun volgorde in de tijd; door zijn betrekkingen tot het lichaam dat hij bezielt, en tot de dingen waarop hij zich richt.

De soevereine geest, God, is volkomen enkelvoudig. Hij bevat in zich de volheid van het leven in de zuivere enkelvoudigheid van het zijn. Hij is geheel geconcentreerd, ingekeerd, één met zichzelf en daarom geheel meester over zichzelf en zalig.

ZWIJGEN

Het leven van de mens voltrekt zich tussen het spreken en het zwijgen, de stilte en het woord — polen die verwant zijn met die waarover we hebben nagedacht in de meditatie over de inkeer.

Men zegt wel dat het woord 'geestelijk' is; maar dit is niet juist. Het is menselijk. In het woord bereikt de eenheid van stof en geest, die 'mens' heet, haar hoogste verfijning. In de klank, door de adem gevormd via de trillingen van keel en borst, drukt de sprekende mens uit wat hij innerlijk bedoelt. Eerst heeft hij het in zich, denkt het, voelt het. Maar het is verborgen. Dan doet hij het overgaan in het samenstel van klank en geruis, en daardoor wordt het open voor de toehoorder. Deze begriipt wat de spreker bedoelt, kan antwoorden, en zo ontstaat het gesprek. Wonderlijk is dit, een groot mysterie. Wie het zou begrijpen, zou de mens begrepen hebben.

Wij moeten dit niet laten vernielen door naturalistische platvloersheden die het woord willen afleiden uit de geluiden van het dier. Dit geluid moge nog zo'n directe uitdrukking zijn van schrik of pijn of lokking of wat dan ook: door dat alles is het nog geen woord. Dat ontstaat pas, als de klank een zin meedeelt die tevoren gedacht werd, een waarheid. Daartoe echter is slechts de mens in staat, want slechts in hem is per-soons-geest. Als een dier dat met de mens leeft, iets dergelijks schijnt te doen, is dat bedrieglijk. Wat het doet horen, is geen mededeling, maar een — vaak zeer gecompliceerde — 'expressie'. In de trillingen van de klank een waarheid van het leven, van de wetenschap, van de vroomheid leggen, dat kan alleen de mens.